ప్రచురణార్థమైన

భారతదేశ సర్వోన్నత న్యాయస్థానము
క్రిమినల్ అప్పీల్ న్యాయస్థానం
క్రిమినల్ అప్పీల్ సంఖ్యలు. 1384-1385/2009

రణ్వీర్ సింగ్ మొదలైన. ---అప్పీలుదారులు

వర్సెస్

మధ్యప్రదేశ్ రాష్ట్రం ---ప్రతివాదులు.

క్రిమినల్ అప్పీల్ నెం. 700/2011

(తీర్పు)

ఎం. ఎం. సుంద్రేష్, న్యాయమూర్తి.

1. పునరుద్ధరణ కోసం దరఖాస్తును దాఖలు చేయడంలో ఆలస్యం మాఫీ కోసం దరఖాస్తు అలాగే పునరుద్ధరణ కోసం దరఖాస్తులు నాటి క్రిమినల్ అప్పీల్ No.700/2011లో అనుమతించబడినది.

2. శివపురిలోని 2వ అదనపు సెషన్స్ జడ్జి జీవిత ఖైదును ధృవీకరిస్తూ , అదే విధమైన ఏడు సంవత్సరాల శిక్షను సవరిస్తూ , మధ్యప్రదేశ్ హైకోర్టు , గ్వాలియర్లోని ధర్మాసనం ఇచ్చిన దోషిగా నిర్ధారించడం మరియు విధించిన శిక్ష, మా ముందు సవాలు చేయబడింది.

ప్రాసిక్యూషన్ దృష్టిలో వ్యక్తమైన కేసు:

3. అప్పీలుదారులు, అతని మనుషుల బృందం మరియు మరణించిన వారితో పాటు, కొంత కాలంగా శత్రు భావము కలిగి ఉన్నారు. నీటి వివాదం కారణంగా ఇది తలెత్తింది, ఎందుకంటే మరణించిన వ్యక్తి ఆస్తులను కొనుగోలు చేయడం ద్వారా వారి గ్రామంలోకి అతను రావడం అప్పీలుదారులు మరియు గ్రామస్తులకు నచ్చలేదు . ఈ సంఘటన 25.07.1992న ఉదయం 10.00 కి జరిగింది . మొదటి సమాచారాన్ని P.W.20, దర్యాప్తు నిర్వహించిన పోలీసు అధికారి , మరణించిన వారిలో ఒకరైన హుకుం సింగ్ నుండి నమోదు చేశారు, అతను తరువాత 28.07.1992 లో మరణించాడు.

4. కింద Ex. పి -28 *(దేహతి నళిషి)* నెంబరు ఇవ్వబడని నివేదిక మొదటి సమాచార నివేదికగా నమోదు చేయబడిన మరణించిన హుకుం సింగ్ మునుపటి సంఘటన గురించి ఒక వాంగ్మూలం

ఇచ్చినట్లు ఆరోపణలు ఉన్నాయి. *దేహతి నళిషి* ఇంకా మాట్లాడుతూ, తాను మరణించిన ఇతర కిషోరి కాచి మరియు ప్రత్యక్ష సాక్షి హకీమ్ సింగ్తో కలిసి మూత్ర విసర్జనకు వెళ్లినప్పుడు లాఠీ మరియు గొడ్డలితో సహా ఆయుధాలతో సాయుధ నిందితులు వారిపై విచక్షణారహితంగా దాడి చేశారని పేర్కొన్నారు.చెప్పిన ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని అనుసరించి , వారి కుటుంబ సభ్యులు మరియు బంధువులు చూసినట్లుగా, దాడి చేసిన వారు ముగ్గురినీ వారి స్థానానికి తీసుకెళ్లారు .భోగిరామ్ మరియు భగగో బాయి, P.W.18 చేసిన అభ్యర్థన ఉన్నప్పటికీ ఇది జరిగింది .వారిపై కూడా దాడి జరిగింది , కానీ భోగిరామ్ను దారిలోనే పడేశారు .మరణించిన హుకుం సింగ్ యొక్క కుటుంబ సభ్యులు , అతని కోడలు, కుమార్తెలు, బచ్చు (P.W.13) మరియు సిర్నామ్ కాచి సంఘటన జరిగిన చోట అనగా నేరము జరుగుతున్నప్పుడు అక్కడ లేరు. కిషోరి మరణించినప్పుడు మరణించిన హుకుం సింగ్ను విడిచిపెట్టనందున ఫిర్యాదు నమోదు చేయలేకపోయారు.

5. మరణించిన హుకుం సింగ్ చేసిన వాంగ్మూలము P.W.20 సంఘటన జరిగిన ప్రదేశంలో నమోదు చేసింది. ఆసుపత్రిలో మూడు రోజుల తరువాత అతను 28.07.1992 లో మరణించాడు. న్యాయపరిధి మేజిస్ట్రేట్ ముందు లేదా వైద్యుడి సమక్షంలో వాంగ్మూలం నమోదు చేయడానికి ఎటువంటి ప్రయత్నము జరగలేదని గమనించాలి . రికార్డులను పరిశీలించినప్పుడు , డెహతి నళిషి మధ్యలో మరణించిన వ్యక్తి యొక్క బొటనవేలు ముద్ర అతికించబడిందని, దానిపై పదాలు వ్రాయబడి ఉన్నాయని, తద్వారా అది ఆతర్వాత వచ్చిన ఆలోచనగా అనిపిస్తుందని మేము కనుగొన్నాము.

6. ఇద్దరు వ్యక్తుల హత్యకు పాల్పడినందుకు ట్రయల్ కోర్టు, భారత శిక్షాస్మృతి, 1860 (ఇకపై "ఐపిసి" గా సూచించబడింది) లోని సెక్షన్లు 148,302/149 మరియు 324/149 కింద శిక్షార్హమైన నేరాలకు సర్దార్ సింగ్ మరియు ధోలా రామ్ అనే అప్పీలుదారులను ఇతర నిందితులతో పాటు దోషిగా నిర్ధారించింది .అయితే, హైకోర్టు, మరణించిన కిషోరి కాచి మరణానికి జీవిత ఖైదును ధృవీకరిస్తూ, మరణించిన హుకుం సింగ్ను ఐపిసి సెక్షన్ 304 పార్ట్ II కింద శిక్షార్హమైన శిక్షగా మార్చింది. ట్రయల్ కోర్టు దోషిగా నిర్ధారించిన నిందితులలో ముగ్గురు ప్రస్తుత విచారణ పెండింగ్లో ఉండగా మరణించారు, వారిలో ఐదుగురు తమ శిక్షను పూర్తి చేసి విడుదలయ్యారు .అప్పీలుదారులు తొమ్మిదేళ్ల పాటు జైలు శిక్ష అనుభవించారు.

7. విచారణ న్యాయస్థానం ముందు , ప్రాసిక్యూషన్ 21 మంది సాక్షులను విచారించింది , వారిలో 6 మంది ప్రత్యక్ష సాక్షులు .ఒక ప్రత్యక్ష సాక్షి , భోగిరామ్, విచారణ పెండింగ్లో ఉన్న సమయంలో మరణించాడు, అందువల్ల సాక్షిగా విచారించబడలేదు.

8. మేము ఇప్పుడు ప్రాసిక్యూషన్ సాక్షుల వాంగ్మూలాలను చర్చించడానికి ముందుకు వెళ్తాము.

పి. డబ్ల్యూ. 1:

9. ఈ సాక్షి మరణించిన హుకుం సింగ్ భార్య .ఆమె కోర్టులో మాత్రమే నిందితులను గుర్తించింది .టెస్ట్ ఐడెంటిఫికేషన్ పరేడ్ జరగలేదని అంగీకరిస్తున్నారు .సంఘటన జరిగిన మూడు సంవత్సరాల తరువాత ఆమె వాజ్మూలము నమోదు చేయబడింది .అయినప్పటికీ, ఆమె తాను ప్రత్యక్ష సాక్షి అని నొక్కిచెప్పినప్పటికీ, ఇది మరణించిన హుకుం సింగ్ యొక్క (దేహతి నళిషికి)నెంబరు ఇవ్వబడని నివేదికకు విరుద్ధంగా ఉంది . తన వాజ్మూలము దౌర్జన్యముని కొనసాగించడానికి నిందితులను ప్రేరేపించిన ఇతరులు కూడా ఉన్నారని ఆమె పేర్కొంది . నిందితులు మరణించిన వ్యక్తిని, భోగిరామ్ను వారి ఇంటికి తీసుకువెళ్లారని ఆమె సాక్ష్యము . నిందితుల పేర్ల గురించి ఆమెకు చెప్పలేదని , అందువల్ల వారిలో ఎవరి పేరు కూడా ఆమెకు తెలియదని మరో వాంగ్మూలము ఇవ్వబడింది. కోర్టులో హాజరైన నిందితుల పేర్లను పేర్కొనలేమని ఆమె మరో సాక్ష్యము . కోడ్ ఆఫ్ క్రిమినల్ ప్రొసీజర్ , 1973 (ఇకపై "సిఆర్పిసి" గా సూచిస్తారు) లోని వాంగ్మూలము 161 కింద ఆమె చేసిన వివరణకు , ఆమె వాంగ్మూలానికి మధ్య అనేక వైరుధ్యాలు ఉన్నాయని ఆమె అంగీకరించింది . ఆమె వాంగ్మూలాలలో ఒకటి, గ్రామ కాపలాదారు అక్కడ ఉన్నాడని , కానీ అతను ఈ సంఘటనను పోలీసులకు నివేదించకుండా అడ్డుకోబడ్డాడని పేర్కొన్నది మృతులు మరియు భోగిరామ్ ఇద్దరు అపస్మారక స్థితిలో ఉన్నారు. దౌర్జన్యము జరిగిన సమయంలో , నిందితుల బృందానికి చెందిన 60 నుండి 70 మంది వ్యక్తులు అక్కడ ఉన్నారు.

10. P.W.13, బచ్చూ, ఇతరులతో కలిసి రాత్రి సమయంలో పోలీసు సిబ్బందికి ఈ సంఘటనను నివేదించడానికి వెళ్లారని పి. డబ్ల్యూ. 1 స్పష్టమైన వివరణ చేసింది . అతను వారిని సంఘటన స్థలానికి తిరిగి తీసుకువచ్చాడు .వాస్తవానికి, ఐదుగురు బాధితులు అందరూ అపస్మారక స్థితిలో ఉన్నారని చెప్పడం సరికాదని , కిషోరి మినహా వారు తమ వాంగ్మూలాలను ఇచ్చారని ఆమె వివరణను ఉపసంహరించుకుంది.

పి. డబ్ల్యూ. 4:

11. ఈ సాక్షి కూడా నిందితుల పేర్లు తెలియకపోవడంతో కోర్టులో మాత్రమే వారి ముఖాలతో వారిని గుర్తించాడు.ఆమెను గుర్తించమని అడిగిన నిందితులలో ఒకరిని కూడా ఆమె గుర్తించలేకపోయింది.పి. డబ్ల్యు. 1 మాదిరిగానే, ఆమె ఉనికిని కూడా మరణించిన హుకుం సింగ్ నమోదు చేయలేదు .తాను ప్రత్యక్ష సాక్షి అని చెప్పుకుంటూ , ఆమె ఈ సంఘటనను వివరించింది.అందుబాటులో లేని కొన్ని వాస్తవాలను ఉంచడం ద్వారా ఆమె ప్రాసిక్యూషన్ కథనాన్ని మెరుగుపరిచింది. అయితే, పోలీసు బృందం వచ్చినప్పుడు మృతుడు నిందితుడి తలుపు వద్ద పడి

ఉన్నాడని ఆమె పేర్కొంది .మృతులు, క్షతగాత్రులు ఇద్దరూ అపస్మారక స్థితిలో ఉన్నారని ఒక వివరణ వెలువడింది.26.07.1992 లో ఉదయం 6 గంటల నుండి 7 గంటల మధ్య పోలీసు బృందం వచ్చిందని ఆమె స్పష్టంగా పేర్కొంది .పి. డబ్ల్యు. 4 యొక్క పైన పేర్కొన్న వాఙ్మూలము మరణించిన హుకుం సింగ్ యొక్క ఆరోపించబడ్డ మరణ ప్రకటన నుండి ప్రారంభించి ప్రాసిక్యూషన్ అంచనా వేసిన కేసుకు వాస్తవికతకు విరుద్ధంగా ఉంది.

P.W.12:

12(దేహతి నళిషి) నెంబరు చేయబడని నివేదిక ప్రకారం కూడా ఈ సాక్షి ప్రత్యక్ష సాక్షి.అతను కూడా గాయపడిన సాక్షి .ఆశ్చర్యకరంగా, ప్రాసిక్యూషన్ కథనం ప్రకారం అతని వివరణ నమోదు చేయబడిందని పేర్కొన్నప్పటికీ, అతను ఈ సంఘటన గురించి ఎటువంటి నివేదనను చేయలేదు. తన వివరణను ఒకటికన్నా ఎక్కువ పర్యాయాలు పోలీసులు నమోదు చేయలేదని , తాను మొదటిసారిగా కోర్టులో వాంగ్మూలం ఇవ్వడానికి వచ్చానని అతను ఒకటి కంటే ఎక్కువ సందర్భాల్లో పేర్కొన్నాడు.సంఘటన జరిగిన తేదీ నుండి తన వాంగ్మూలము ఇచ్చే వరకు అతను ఈ సంఘటనను ఎవరికీ చెప్పలేదు .సంఘటన జరిగిన రోజున నిందితుల వైపు 50 నుండి 100 మంది వ్యక్తులు ఉన్నారని ఈ సాక్షి మరోసారి స్పష్టమైన వివరణ ఇచ్చాడు. వారంతా దౌర్జన్య సంఘటనలో పాల్గొన్నారు. పేర్కొన్న వ్యక్తులలో ప్రత్యేకించి ఎవరికి భార్యను ఆపాదించడానికి అతను వారిలో ఎవరినీ స్పష్టంగా గుర్తించలేకపోయాడు . ఆ గుంపు మొత్తం మృతుడిపై దాడి చేశారు . ఫలానా పేరుగల నిందితుడు తనపై దౌర్జన్యము చేయడానికి ప్రయత్నించాడని అతను పోలీసులకు చెప్పలేదు.ఈ సాక్షి ఇతర సాక్షుల ఉనికి గురించి మాట్లాడలేదని గమనించడం ఆసక్తికరంగా ఉంది.ఇంకా, అతను ఈ సంఘటనను ఒక ఫర్లాంగ్ దూరం నుండి చూశాడని నివేదించబడింది , ఇది సుమారు 200 మీటర్లు.

13. పైన పేర్కొన్న కథనం నుండి , చర్చించిన ఇతర ఇద్దరు సాక్షుల విషయంలో వలె , P.W.12 నుండి నమోదు చేయబడిన సాక్ష్యముపై ఎవరు ఆధారపడలేరు.ఈ సాక్షి కూడా మరణించినవారిపై దౌర్జన్యము చేయడానికి గుమిగూడిన అనేక మంది ఇతరుల ఉనికి గురించి మాట్లాడుతున్నాడని కూడా స్పష్టంగా తెలుస్తుంది.

P.W.13:

14. ఈ సాక్షి కూడా ఈ సంఘటనకు ప్రత్యక్ష సాక్షి నని పేర్కొన్నాడు.అతని ప్రకారం , సంఘటన జరిగినప్పుడు అతను తనను తాను దాచుకున్నాడు .ఆ తర్వాత పోలీస్ స్టేషన్కు వెళ్లి పోలీసు సూపరింటెండెంట్ను కలుసుకుని ఫిర్యాదు చేశారు. అతను స్థలం ప్లేస్ పి-16 మరియు అరెస్టు మెమో,

ఎక్స్.పి-19లకు సాక్షి. తన ప్రధాన విచారణ సమయంలో కూడా , అతను పోలీసు సిబ్బందితో కలిసి మధ్యాహ్నం 3 గంటల నుండి 4 గంటల వరకు సంఘటన స్థలానికి తిరిగి వచ్చాడని , ఇది మళ్ళీ ప్రాసిక్యూషన్ కేసుకు విరుద్ధమైన ప్రకటన .తన క్రాస్ -ఎగ్జామినేషన్లో, తన యొక్క Ex.డి3 నమోదు చేయబడిన సిఆర్పిసి సెక్షన్ 161 కింద తన వాంగ్మూలంలో వివరణ లేదని అతను అంగీకరించాడు. పోలీసు సూపరింటెండెంట్ ఆదేశాల మేరకు ఆయన స్టేషన్ అధికారిని కలిశారు .పోలీస్ స్టేషన్లో వివరణ నమోదు చేయడం అనేది అతని నిర్దిష్ట కేసు.

15. పోలీసు బృందం సంఘటన స్థలానికి చేరుకున్నప్పుడు ఈ సాక్షి మరణించిన వ్యక్తి మరియు గాయపడిన సాక్షి ఇద్దరూ అపస్మారక స్థితిలో ఉన్నట్లు కనుగొన్నారు . గాయపడిన సాక్షి మరియు మరణించిన వారి వాంగ్మూలాలను సాయంత్రం 5 గంటలకు ఆసుపత్రిలో నమోదు చేశారు.

16. ఈ సాక్షి యొక్క సాక్ష్యము ప్రాసిక్యూషన్ వాదన యొక్క పునాది నే బలంగా తాకుతుందని ప్రత్యేకంగా చెప్పనవసరం లేదు .అతని సాక్ష్యముతో పాటు మూడు ప్రాథమిక సమాచార నివేదికలు ఉన్నాయి.

P.W.18:

17. P.W.18 మరణించిన వారిలో ఒకరైన కిషోరి భార్య . ఇతరుల మాదిరిగానే, ఆమె కూడా ఒక ప్రత్యక్ష సాక్షి అని చెప్పుకుంటుంది . ఈ సంఘటన తరువాత , ఆమె పోలీస్ స్టేషన్కు వెళ్ళి తన బొటనవేలు ముద్రను వేసి మొదటి సమాచార నివేదికను దాఖలు చేసింది . ఆమెతో పాటుగా, ఆమె బావతో కలసి ముగ్గురు వ్యక్తులున్నారు. నిందితుడి పేరు కూడా ఆమెకు తెలియదు.

18. మరోసారి, పైన పేర్కొన్న వివరణ వేర్వేరు సమయాల్లో ఇచ్చిన బహుళ ప్రథమ సమాచార నివేదికల వాస్తవాన్ని పునరుద్ఘాటించింది , ఇది అధికారిక నివేదికపై ఆధారపడటం తగదని కాదని నిర్ధారణకు దారితీసింది.

P.W.20:

19. దర్యాప్తు అధికారిని P.W.20గా శ్రేణిలో పెట్టారు . మరణించిన వ్యక్తి నుండి (దేహాతి నళిషిని) నెంబరు చేయబడని నివేదిక నమోదు చేసి, దానిని మొదటి సమాచార నివేదికగా మార్చినందున అతని పాత్ర ప్రాముఖ్యతను సంతరించుకుంది . ఆయన పూర్తిగా భిన్నమైన కథనాన్ని సమర్పించారు. ప్రధాన పరీక్షలో, తనకు గుర్తు తెలియని వ్యక్తి నుండి ఫోన్ కాల్ వచ్చిందని ఆయన చెప్పారు .అతను ఆసుపత్రిలో మరణించిన హుకుం సింగ్ వివరణ కూడా నమోదు చేశాడు, కానీ అది ఏమైందో ఎవరికీ తెలియదు. తాను కూడా P.W.12 (హకీమ్ సింగ్) వివరణ నమోదు చేసినట్లు పేర్కొన్నప్పటికీ, అది

సరిగ్గా చేయబడలేదు, మొదటి సారి కోర్టు ముందు మాత్రమే వాంగ్మూలం ఇచ్చినట్టుగా ఆ వ్యక్తి సరైన విధంగానే వాంగ్మూలం ఇచ్చాడు. ప్రథమ సమాచార నివేదికకు విరుద్ధంగా, బాధితురాలి కుటుంబ సభ్యులు కూడా అక్కడ ఉన్నారని ఆయన పేర్కొన్నారు .అయినప్పటికీ, అతను హుకుం సింగ్ , P.W.12 (హకీమ్ సింగ్), భోగిరామ్ మరియు P.W.18 (భగగో బాయి) వివరణ నమోదు చేసినట్లు ఆరోపణలు ఉన్నప్పటికీ , మరణించిన హుకుం సింగ్ వాంగ్మూలానికి సంబంధించి తప్ప అతను తేదీ మరియు సమయాన్ని ప్రస్తావించలేదు , ఇది చాలా వింతగా అనిపిస్తుంది , అవి వేరే సమయంలో నమోదు చేయబడ్డాయి లేదా హుకుం సింగ్ 9 నుండి ఎటువంటి వాంగ్మూలం లేదను వాదనకు విశ్వసనీయతను ఇస్తుంది . సింగ్.P.W.12 (హకీమ్ సింగ్) మరియు భోగిరామ్ వాంగ్మూలాలను తాను తీసుకోలేదని అంగీకరిస్తూ , హుకుం సింగ్ వివరణ అక్కడికక్కడే నమోదు చేయలేదని పేర్కొంటూ ఆయన మరోసారి తనను తాను వ్యతిరేకించుకున్నారు .ఆయనకు మౌఖిక ఉత్తర్వు ఇచ్చినట్లు మరో వివరణ ఇవ్వబడింది.

20. దర్యాప్తు అధికారిగా, ఈ సాక్షి నిజం చెబుతారని భావించారు .దర్యాప్తు అధికారి యొక్క నివేదిక ఒక అభిప్రాయాన్ని కలిగి ఉన్నప్పటికీ , మొదటి సమాచార నివేదిక రూపంలో తీసుకున్న మరణించిన వారి వివరణ నమోదు చేసింది ఆయనే అని ప్రాసిక్యూషన్ కేసు చాలా తీవ్రమైన సందేహాన్ని కలిగిస్తుంది. అతని సాక్ష్యము పరస్పర విరుద్ధమైనది మాత్రమే కాదు , వినాశకరమైనది కూడా అని స్పష్టంగా తెలుస్తుంది.

21. రికార్డులో అందుబాటులో ఉన్న సాక్ష్యాలను చర్చించిన తరువాత , మేము ఇప్పుడు విచారణ న్యాయస్థానం మరియు హై కోర్టు యొక్క దృక్పథాన్ని పరిశీలిస్తాము.

న్యాయస్థానాల నిర్ణయాలు:

22. దిగువ రెండు కోర్టులు ప్రాసిక్యూషన్ సాక్షులపై ఎక్కువగా ఆధారపడ్డాయి . ప్రత్యక్ష సాక్షుల వాంగ్మూలాలు న్యాయస్థానాలకు అనుకూలంగా ఉన్నాయి . (దేహతి నలిషి) మరణించిన వ్యక్తి చేసిన నెంబరు చేయబడని వివరణపై కూడా చాలా ఆధారపడటం జరిగింది . ఎత్తి చూపిన వైరుధ్యాలను తగిన విధంగా పరిగణనలోకి తీసుకోలేదు .సంఘటనకు సంబంధించి సాక్షుల వాంగ్మూలాలు ఒకదానితో ఒకటి ధృవీకరించబడ్డాయి . రెండు నరహత్య మరణాలు సంభవించాయని కనుగొన్న తరువాత, అప్పీలుదారులను దోషిగా నిర్ధారించడం ద్వారా అతను నిర్ణయానికి వచ్చారు.

అప్పీలుదారుల నివేదనలు:

23. అప్పీలుదారుల తరఫున హాజరైన న్యాయవాది , ఇచ్చిన వ్రాతపూర్వక వాదనలపై ఆధారపడుతూ, ప్రాసిక్యూషన్ కథనం ప్రకారం మూడు వేర్వేరు ప్రాథమిక సమాచార నివేదికలు ఉన్నాయని నివేధించారు. ప్రాసిక్యూషన్ సాక్షుల వివరణలో వ్యత్యాసాలు పరస్పర విరుద్ధంగా లేదా ఒకదానికొకటి వ్యతిరేకంగా ఉన్నాయి.

24. P.W.20 వాంగ్మూలం ఇచ్చినట్టుగా నెంబరు చేయబడని నివేదిక (దేహతి నళిషి రికార్డింగ్) గురించి ఏ సాక్షి మాట్లాడలేదు .మరణించిన హుకుం సింగ్ పరిస్థితి అపస్మారక స్థితిలో ఉంది . Ex P.28లో ఉపయోగించిన భాష అనేది చట్ట విషయంలో శిక్షణ పొందిన ఆలోచనను సూచిస్తుంది. మరణించిన హుకుం సింగ్ యొక్క బొటనవేలు ముద్ర నిరూపించబడలేదు మరియు దాని స్థానం తీవ్రమైన సందేహాన్ని సృష్టిస్తుంది.P.W.20 వివిధ అంశాలలో తనను తాను వ్యతిరేకించుకుంటుంది. సమాచారం అందించిన వ్యక్తి పేరును ఆయన వెల్లడించలేదు . ఈ నివేదిక యొక్క మునుపటి కథనం ఉద్దేశపూర్వకంగా తొక్కిపెట్టబడింది.

25. మాజీ కింద కూడా P.W.12 ను పరీక్షించకపోవడానికి పూర్తిగా లేదు. పి-28 ని ప్రత్యక్ష సాక్షిగా చూపించారు.సుమారు 50 నుండి 100 మందికి పైగా వ్యక్తులు ఉన్నారు మరియు పాల్గొన్నారు . ఇతర అధిక సంఖ్యలో ఉన్న వ్యక్తుల చేర్చకపోవడానికి ఎటువంటి వివరణ లేనందున ఐపిసి సెక్షన్ 149 కింద ఆరోపణ బలపర్చబడలేదు.

26. పైన పేర్కొన్న వాదనలను ధృవీకరించడానికి , గౌరవన్యాయవాది ఈ కోర్టు యొక్క ఈ క్రింది నిర్ణయాలపై ఆధారపడేను:

- చరణ్ సింగ్ మరియు ఇతరులు వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యుపి , (2004) 4 ఎస్సిసి 205; 11 నజాభాయ్ దేసుర్బాయ్ వాఘ్ వర్సెస్ వలేరాభాయ్ దేగన్భాయ్ వాఘ్ మరియు ఇతరులు, (2017) 3 ఎస్. సి. సి. 261;
- బాల్ముకుండ్ శర్మ వర్సెస్ బీహార్ రాష్ట్రం, (2019) 5 ఎస్సిసి 469;
- వ్యాస్ రామ్ వర్సెస్ బీహార్ రాష్ట్రం, (2013) 12 ఎస్సిసి 349;
- అక్బర్ షేక్ మరియు ఇతరులు వర్సెస్ పశ్చిమ బెంగాల్ రాష్ట్రం, (2009) 7 ఎస్. సి. సి 415;
- నాగర్జిత్ అహిర్ వర్సెస్ బీహార్ రాష్ట్రం, (2005) 10 ఎస్. సి. సి 369;
- షెరీ అండ్ అదర్స్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి., 1991 ఎస్. సి. సి (సి. ఆర్. ఐ) 1059:(1991) సప్ల్ (2) ఎస్. సి. సి. 437;
- మూసా ఖాన్ వర్సెస్ మహారాష్ట్ర రాష్ట్రం, (1977) 1 SCC 733;

- మున్నా చందా వర్సెస్ అస్సాం రాష్ట్రం (2006) 3 SCC 752 (పేరా 12);
- డెబాషిష్ దా మరియు ఇతరులు వర్సెస్ పశ్చిమ బెంగాల్ రాష్ట్రం , (2010) 9 ఎస్. సి. సి 111 (పేరా 25);
- మనోజ్ కుమార్ శర్మ మరియు ఇతరులు వర్సెస్ ఛత్తీస్గఢ్ రాష్ట్రం మరియు మరొకటి , (2016) 9 ఎస్. సి. సి 1 (పేరా 30);
- జై ప్రకాష్ సింగ్ వర్సెస్ బీహార్ రాష్ట్రం మరియు మరొకటి, (2012) 4 ఎస్. సి. సి 379 (పేరా 12);
- రాజీవన్ & అన్. వి.కేరళ రాష్ట్రం, (2003) 3 ఎస్సిసి 355 (పేరా 12,13);
- తులియా కాళి వర్సెస్ తమిళనాడు రాష్ట్రం, (1972) 3 ఎస్సిసి 393 (పేరా 12);
- ముక్తియార్ అహ్మద్ అన్సారీ వర్సెస్ రాష్ట్రం (ఎన్సిటి ఢిల్లీ), (2005) 5 ఎస్సిసి 258;
- రాజా రామ్ వర్సెస్ రాజస్థాన్ రాష్ట్రం , 2005 ఎస్సిసి (క్రి) 1050:(2005) 5 SCC 272

ప్రతివాదుల నివేదనలు:

27. రాష్ట్రం తరపున హాజరైన న్యాయవాది మూడు ప్రథమ సమాచార నివేదికలు ఉన్నాయని వాస్తవాన్ని అంగీకరిస్తూ, గాయపడిన ఇద్దరు సాక్షులు ఈ సంఘటన గురించి మాట్లాడారని , వారిలో ఒకరు ప్రథమ సమాచార నివేదిక రచయిత అని సమర్పించారు .వైరుధ్యాలు స్వభావంలో చిన్నవి , అందువల్ల, తప్పించాలి.

28. మరణించిన హుకుం సింగ్ P.W.20 ముందు ఒక వివరణ చేశారు , దీనిని మరణ వంగ్మూలంగా వివరణగా పరిగణించాలి .అప్పీలుదారులు నేరానికి పాల్పడ్డారని , అందువల్ల సాక్ష్యాలను ఈ సాక్ష్యము తిరిగి ముధింపు వేయాల్సిన అవసరం లేదని దిగువ రెండు సాక్ష్యములు ఏకభావ నిర్ణయాన్నిచ్చాయి.

చర్చ:

దర్యాప్తు అధికారి పాత్ర:

29. ప్రాసిక్యూషన్ సాక్షులు ఇచ్చిన వివరణతో మేము ఇప్పటికే వ్యవహరించాము .మొత్తంగా చెప్పాలంటే, సాక్షులు మూడు ప్రాథమిక సమాచార నివేదికల గురించి మాట్లాడుతున్నట్లు మేము కనుగొన్నాము.మరణించిన హుకుం సింగ్, P.W.20 వివరణ నమోదు చేసినప్పుడు కూడా, దర్యాప్తు అధికారి. పెద్దగా స్పష్టంగా లేరు . వాంగ్మూలము నమోదు చేసినప్పుడు మృతదేహం దొరికిన ప్రదేశానికి కూడా ఈ వ్యత్యాసం విస్తరించింది . ఒక దర్యాప్తు అధికారి నిష్పాక్షికంగా , న్యాయంగా, ప్రజా సేవకుడికి తగ్గట్లుగా ఉండాలని ఆశించబడుతుంది. సత్యాన్ని కనుగొనడమే అతని

ఆందోళన.ఇతర సాక్షులు ఇచ్చిన వివరణ అణచివేయడం స్పష్టంగా విషయం యొక్క మూలానికి వెళుతుంది. విశ్యంలో స్పష్టత లేదు. అందువల్ల ప్రయోజనం అప్పీలుదారులకు ఇవ్వబడుతుంది. **స్టేట్ ఆఫ్ మధ్యప్రదేశ్ వెర్సెస్ రతన్ సింగ్ మరియు ఇతరులు**, (2020) 12 SCC 630 అను ఈ కోర్టు తీర్పుపై ఆధారపడాలని మేము కోరుకుంటున్నాము.

"8. అమిత్ భాయ్ అనిల్ చంద్ర షా వర్సెస్ సిబిఐ , (2013) 6 ఎస్. సి. సి. 328 కేసులో ఈ కోర్టు నొక్కిచెప్పినట్లుగాః (2014) 1 ఎస్. సి. సి. (సి. ఆర్. ఐ) 309, గుర్తించదగిన నేరానికి సంబంధించి మొట్టమొదటి లేదా మొదటి సమాచారం మాత్రమే సెక్షన్ 154 యొక్క అవసరాలను తీరుస్తుంది , తత్ఫలితంగా రెండవ ఎఫ్ఐఆర్ ఉండకూడదు . బదులుగా, అటువంటి సమాచారాన్ని రెండవ ఎఫ్ఐఆర్ అని పిలవడం అసంబద్ధం లేదా హాస్యాస్పదంగా ఉంటుంది . సుబ్రమణ్యం వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ టిఎన్ , (2009) 14 ఎస్సిసి 415:(2010) 1 ఎస్. సి. సి. (సి. ఆర్. ఐ) 1392, సాక్షుల వివరణ నమోదు చేసిన తర్వాత ఎఫ్ఐఆర్ దాఖలు చేస్తే , అటువంటి రెండవ సమాచారం సాక్ష్యములో ఆమోదయోగ్యం కాదని ఈ కోర్టు అభిప్రాయపడింది.అంతేకాకుండా, నల్లబోతు రాములు వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ ఎపి , (2014) 12 ఎస్సిసి 261:(2014) 6 ఎస్. సి. సి. (సి. ఆర్. ఐ) 673, గాయపడిన సాక్షుల వాంగ్మూలాలను మొదటి సమాచారంగా పరిగణించకపోవడం ప్రాసిక్యూషన్ వాదనపై సందేహాన్ని కలిగిస్తుందని కోర్టు అభిప్రాయపడింది.

9. అందువల్ల, ఈ కేసులో దర్యాప్తుకు ఆధారంగా తీసుకున్న ఎఫ్ఐఆర్ (వివరించలేనిదిగా మిగిలిపోయింది) దాఖలు చేయడంలో ఆలస్యం కావడమే కాకుండా, పోలీసులు అందుకున్న వాస్తవమైన మొదటి సమాచారాన్ని ఉద్దేశపూర్వకంగా తొక్కిపెట్టడం కూడా జరిగింది .ఈ అంశాలు కలిసి ప్రాసిక్యూషన్ వాదన యొక్క విశ్వసనీయతపై తీవ్రమైన సందేహాలను కలిగిస్తాయి మరియు ప్రాసిక్యూషన్ కోసం వేరే కేసును నిర్మించడానికి మరియు వీలైనంత ఎక్కువ మంది నిందితులను తీసుకురావడానికి ప్రయత్నము జరిగిందని నిర్ధారణకు తీసుకువస్తాయి.

10. అంతేకాకుండా ఈ సంఘటనకు ప్రత్యక్ష సాక్షులు అని పిలవబడే వారు వివిధ ప్రదేశాలను నేర స్థలంగా అభివర్ణించారు .నేర స్థలానికి సంబంధించినంతవరకు ప్రత్యక్ష సాక్షులు ఎవరూ నిలకడగా లేరు. దీని అర్థం ప్రతి ప్రత్యక్ష సాక్షి ఈ సంఘటనను వేర్వేరు ప్రదేశాలలో మరియు వేర్వేరు పద్ధతిలో చూసినట్టుగా కన్పిస్తున్నది. వాస్తవమైన ఎఫ్ఐఆర్ను తొక్కిపెట్టడం, నేరానికి సంబంధించిన వివిధ నేర స్థలాలు మరియు విభిన్న కథనాలకు సంబంధించిన ప్రత్యక్ష సాక్షులు అని పిలవబడే వారియొక్క విరుద్ధమైన కథనాలతో వీటన్నిటితో కలసి , ప్రాసిక్యూషన్ నిజమైన సంఘటనను మరియు నిజమైన నేరస్థుల నేరారోపణను అణచివేయాలని

కోరుకుంటోందని మరియు అణచివేసిందని వెల్లడవుతుంది. ఈ కేసులో (ప్రాసిక్యూషన్) యొక్క మూలము మరియు పుట్టుక స్పష్టంగా అణచివేయబడింది."అని.

30. అరవింద్ కుమార్ @Nemichand వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ రాజస్థాన్ 2021 SCC ఆన్లైన్ SC 1099:2021 (14) స్కేలు 6,

"న్యాయమైన, లోపభూయిష్టమైన, నిజస్వరూపంలో లేని.

40. ఒక దర్యాప్తు అధికారి , ప్రజా సేవకు డైయుండి, విచారణను న్యాయంగా నిర్వహించాలని ఆశించబడతాడు. అలా చేస్తున్నప్పుడు , అతను సరైన నిర్ణయానికి రావడానికి అందుబాటులో ఉన్న సాక్ష్యాల కోసం వెతకాలని ఆశించబడతాడు.

అతను నేరస్థుడికి వ్యతిరేకంగా సంబంధించిన ఆందోళన కలిగి ఉంటాడు .ఇది అతను దర్యాప్తు చేసే నేరం .ఒక నరహత్య జరిగినప్పుడల్లా , ఒక దర్యాప్తు అధికారి అన్ని అంశాలను కవర్ చేయాలని భావిస్తున్నారు మరియు ఈ ప్రక్రియలో , ఐపిసి సెక్షన్ 300 లేకుండా ఐపిసి సెక్షన్ 299 కింద నేరం వస్తుందా అని ఎల్లప్పుడూ గుర్తుంచుకోవాలి. మరో మాటలో చెప్పాలంటే , ఒక కేసు హత్యకు సమానం కాని ఆపరాధిక మానవ వధ , ఆపై హత్య కిందకు వస్తుందని సంతృప్తి పరచడం అతని ప్రాథమిక కర్తవ్యం . సరిపోవునంతంత ఆధారాలు అందుబాటులో ఉన్నప్పుడు , ఐపిసి సెక్షన్ 302 కింద శిక్షార్హమైన నేరానికి కేసును సిద్ధం చేయడంలో అత ని అతి ఉత్సాహంగా పనికిరాదు. దర్యాప్తు అధికారి మనస్సులో తేలికపాటి మార్పు అవసరమని మేము నమ్ముతున్నాము .అన్నింటికంటే, అటువంటి అధికారి న్యాయస్థానపు అధికారి కూడా మరియు సత్యాన్ని కనుగొని , సరైన నిర్ణయానికి రావడంలో న్యాయస్థానానికి సహాయపడటం అతని కర్తవ్యం . అతనికి బాధితుడు యొక్క గాని నిందితుడి పక్షులుగానీ అతనికి తెలియదు, కానీ శాసనము ద్వారా మాత్రమే మార్గనిర్దేశం చేయబడాలి మరియు అతని దర్యాప్తులో న్యాయబద్ధతకు ఉదాహరణగా.

41. లోపభూయిష్టమైన దర్యాప్తు మరియు లెక్కించిన మరియు ఉద్దేశపూర్వక చర్య లేదా క్రియాశూన్యత ద్వారా ముందుకు తీసుకురాబడిన దర్యాప్తు మధ్య సూక్ష్మమైన వ్యత్యాసం ఉంది .దోషపూరిత దర్యాప్తు అనేది ప్రాసిక్యూషన్ ప్రాథమిక స్వభావం గల కేసు యొక్క మూలంలోకి వెళితే తప్ప , అది నిందితుడి ప్రయోజనానికి భరోసా ఇవ్వదు లోపభూయిష్టమైన దర్యాప్తుతో వ్యవహరించేటప్పుడు, న్యాయస్థానం అందుబాటులో ఉన్న సాక్ష్యము ను జల్లెడ పట్టి, ప్రతి కేసు సత్యం వైపు ప్రయాణాన్ని కలిగి ఉంటుంది అనే సూత్రంపై సత్యాన్ని కనుగొనాలని భావిస్తున్నారు . ఒక కేసులో నైతికత కంటే న్యాయపరమైన ఒక

అంశం ఉన్నందున ప్రాసిక్యూషన్ లేదా కోర్టు ద్వారా ఎటువంటి అతి పాండిత్య ధృక్పధం ఉండకూడదు.

XXX XXX XXX

44. కుమార్ వర్సెస్ స్టేట్, (2018) 7 ఎస్. సి. సి. 536 యొక్క ఈ క్రింది తీర్పు ద్వారా న్యాయమైన దర్యాప్తు కోసం పైన పేర్కొన్న సూత్రాన్ని మాత్రమే మేము పునరుద్ఘాటిస్తాము:

"27. వారు చేసిన పద్ధతిలో కేసును కొనసాగించడంలో దర్యాప్తు అధికారం యొక్క చర్యను ఖండించాలి. ఈ అంశంపై హైకోర్టు , తమకు బాగా తెలిసిన కారణాల వల్ల పోలీసు అధికారులు అరెస్టును క్లిష్టంగా చేశారని సరిగ్గా గమనించింది. **పదల్హా వర్సెస్ కింగ్** చక్రవర్తి [పధ్భు వర్సెస్ కింగ్ చక్రవర్తి , AIR 1944 PC 73] లో నిర్దేశించిన తర్కం గురించి మాకు తెలిసినప్పటికీ, అరెస్టు యొక్క అక్రమత మరియు చట్టవిరుద్ధత నేరారోపణను భంగము చేయదని సాక్ష్యము తీర్పు ఇచ్చినప్పటికీ , అది ఖచ్చితమైన సాక్ష్యాల ద్వారా నిరూపించబడితే , ఈ సందర్భంలో , అటువంటి అక్రమాలను లక్ష్యపెట్టాలి , ఎందుకంటే దర్యాప్తు అధికారులు వాస్తవాలను అణచివేయడానికి బాధ్యులు.

28. నేరపూరిత న్యాయం నిందకు అతీతంగా ఉండాలి .సాక్షుల వివరణలో అబద్ధం ఉందా లేదా నిందితుడి అపరాధం ఉందా అనేది అసం గతలు. న్యాయమైన పద్ధతిలో దర్యాప్తు చేసి , సత్యాన్ని వెలికి తీయాల్సిన బాధ్యత దర్యాప్తు అధికారికి ఉంది . పునరావృతం దోషం ఉన్నప్పటికి, అంతిమ ఫలితాన్ని పరిగణనలోకి తీసుకోకుండా , తటస్థ పద్ధతిలో దర్యాప్తు చేపట్టాలని నేను సంబంధిత అధికారులుకు గుర్తు చేయాలి . చేతిలో ఉన్న ఈ సందర్భంలో , జరిగినదానికి మనం కళ్ళు మూసుకోలేం ; అపరాధం లేదా సాక్ష్యము యొక్క బలంగా సమ్మదింపచేయుటకు సంబంధం లేకుండా , వాస్తవాలను అణచివేయడానికి పోలీసులు చురుకుగా సహకరించిన అంశాన్ని విస్మరించలేము లేదా ఉపేక్షించలేము.

45. అణచివేతకు గురైనప్పుడు న్యాయమైన దర్యాప్తు రంగురంగులదిగా మారుతుంది.ఆరోపణ సవరించడం లేదా మార్చడం యొక్క ప్రభావాన్ని కలిగి ఉండే ఉద్దేశ్యం, గాయాలు మరియు ఇప్పటికే ఉన్న ఇతర వాస్తవాలను అణచివేయడం అనేది మొక్కుబడి దర్యాప్తుకు సమానం మరియు అందువల్ల , తప్పుడు కథనంగా మారుతుంది .ప్రాసిక్యూషన్ ఆరోపణ యొక్క పునాది అబద్ధమని మరియు కావాలని చేసిన అణచివేతకు న్యాయమైన సిద్ధాంతానికి అనుగుణంగా లేదని కోర్టులు కనుగొంటే , వేరే ఆరోపణపై శిక్ష విధించడానికి ఒక నిర్ణయానికి రావడానికి తిరుగులేని సాక్ష్యము ఉంటే తప్ప , ప్రాసిక్యూషన్ కేసుకుప్పకూలుతుంది.

XXX XXX XXX

(Falsus in Uno-Falsus in Omnibus) ఒక అంశము అబద్ధమైనతే తక్కినవన్ని అబద్ధమే

48. ఒక సాక్షి అబద్ధాన్ని వాంగ్మూలముగా ఇచ్చినప్పుడు, సాక్ష్యము పూర్తిగా విడిచిపెట్టాలి అనే సూత్రం మన దేశంలోని నేర న్యాయశాస్త్రానికి కఠినంగా వర్తింపు ఉండకపోవచ్చు . ధాన్యం

నుండి పొట్టు వేరు చేయుట జల్లెడ పట్టటంను నియంత్రించే సూత్రాన్ని వర్తింపజేయాలి . ఏదేమైనా, సాక్ష్యం విడదీయరానిది మరియు అటువంటి ప్రయత్నము అసాధ్యం లేదా సాక్ష్యము ఆమోదయోగ్యం కానిదైనప్పుడు, సహజ పరిణామం తప్పించుకోవడమే అవుతుంది. ఈ సూత్రం శాసన హోదాను పొందలేదు కానీ హెచ్చరిక నియమంగా మాత్రమే కొనసాగుతుంది. ఇచ్చిన కేసులో వ్యత్యాసం యొక్క స్వభావాన్ని చూడాలి. వ్యత్యాసాలు చాలా ప్రదానంగా ఉన్నప్పుడు, సాక్షి యొక్క విశ్వసనీయత నే కంపింపచేస్తున్నప్పుడు , దానిని వేరు చేయడం లేదా ఆధారపడటం సాధ్యం కాదని కోర్టు మనస్సులో ఒక నిర్ణయానికి దారితీస్తుంది , దానిని స్వీకరించడం లేదా తిరస్కరించడం అనేది ఆ కోర్టు బాధ్యత.

49. ఈ చట్ట సూత్రాన్ని ఆనంద్ రామచంద్ర చౌగులే వర్సెస్ సిదారై లక్ష్మణ్ చౌగాల, (2019) 8 ఎస్. సి. సి. 50, ఈ న్యాయ సూత్రాన్ని పరిష్కరించింది

> "9. మేము సంబంధిత నివేదనలను పరిశీలించాము మరియు రికార్డులో ఉన్న సాక్ష్యాలను పరిశీలించాము. కక్షిదారుల మధ్య సంబంధం మరియు సివిల్ దావా కూడా పెండింగ్లో ఉన్న భూ వివాదం ఉందనేదానికి వివాదం లేని వాస్తవాలు. ఇరుపక్షాల మధ్య మాటల యుద్ధం తరువాత ఘర్షణ , పోట్లాట జరిగి, గాయాలతో ముగిసిందనే రెండు కోర్టులు ఏకాభావంతో కనుగొన్న వాస్తవం .అదే సంఘటనకు సంబంధించి నిందితుడు కూడా ఎఫ్ఐఆర్ దాఖలు చేసిన వాస్తవం పిడబ్ల్యు 19 మరియు 22, లైన దర్యాప్తు అధికారుల సాక్ష్యము ద్వారా రుజువైంది, ప్రతివాదులు-నిందితుడు కూడా Ex,D-10గా గుర్తించబడిన బిఆర్పిఎస్ సిఆర్ దాఖలు నెం. 79/02 చేసినట్లు వారు అంగీకరించారు. దీనిని వారు పరిశోధించలేదు. అదేవిధంగా, పోలీసు కానిస్టేబుల్ పిడబ్ల్యు 11, ఇద్దరు నిందితులను బెల్గాం జిల్లా ఆసుపత్రిలో చేర్పించామని , కాపలా డ్యూటీలో నియమించబడ్డారని చెప్పారు. సంఘటన 7-6-2002 నాటిది మరియు ప్రతివాది-నిందితుడు 1 మరియు 2 11-6-2002 లో విడుదల చేయబడ్డారు. వారి గాయ ముల నివేదికను ప్రాసిక్యూషన్ వారు రికార్డులోకి తీసుకురాలేదు మరియు ఆ విషయంలో ఎటువంటి సంజాయిషీ ఇవ్వలేదు.
>
> 10. అన్ని సహేతుకమైన సందేహాలకు మించి ఆరోపణలు నిరూపించే బాధ్యత ప్రొసెక్తిఒన్ వారిపై ఉంటుంది.దీనికి విరుద్ధంగా , నిందితుడు ప్రాసిక్యూషన్ కేసు గురించి మరియు దాని రక్షణ యొక్క సంభావ్యత గురించి మాత్రమే సందేహాన్ని సృష్టించాలి .ప్రాసిక్యూషన్ మాదిరిగా కాకుండా, నిందితుడు తన రక్షణను అన్ని సహేతుకమైన సందేహాలకు మించి నిరూపించుకోవాల్సిన లేక రుజువుచేసుకోవాల్సిన అవసరం

లేదు.నిందితుడు డిఫెన్స్ తీసుకుంటే , ఇది అసంభవం కాదు మరియు అవకాశం ఉన్నట్లు కనిపిస్తే, అటువంటి డిఫెన్స్ కు మద్దతుగా ఆధారాలు ఉన్నాయి, నిందితుడు ఇంకేమీ నిరూపిం చుకోవాల్సిన అవసరం లేదు . ప్రాసిక్యూషన్ వారు తమ కేసును అన్ని సహేతుకమైన సందేహాలకు మించి నిరూపించలేకపోతే సందేహం యొక్క ప్రయోజనం తప్పక అనుసరించాలి."

31. P.W.20 అనే వాంగ్మూలం నమోదు చేసిన వ్యక్తి. జరిగిన చర్చలో, మరణించిన వ్యక్తి వాంగ్మూలం ఇవ్వడానికి అతను ఎదుర్కొన్న గాయాల దృష్ట్యా తగినంత స్పృహలో ఉంటాడా అనే దానిపై చాలా సందేహం ఉంది, ముఖ్యంగా. కోత గాయాలు మాత్రమే కాకుండా, నిరంతర రక్తస్రావం కూడా ఉండి ఉండాలి , ఇది సహజంగా జరిగే ఉండాలి, ఎందుకంటే ఈ కేసు జరిగిన ఒక రోజు తర్వాత నమోదు చేయబడింది . ఈ విషయంలో సాక్షుల వాంగ్మూలాలు ఒకదానికొకటి విరుద్ధంగా ఉన్నాయి.ఇంకా, అప్పీలుదారుల తరపు న్యాయవాది సరిగ్గా నివేదించినట్లు, రికార్డుల పరిశీలనలో, Ex పి.28 కింద చేసిన బొటనవేలు ముద్రపై వ్రాతలు ఉన్నాయని మేము కనుగొన్నాము . పి-28 బొటనవేలు ముద్ర సాధారణంగా వాంగ్మూలం తర్వాత ఉంటుంది , కాబట్టి ఇది చాలా వింతగా ఉంటుంది; ఇది వాంగ్మూలము యొక్క ముగింపు భాగంలో ఉండాలి . మన పరిశీలనలో, స్పష్టంగా రచనలు కనుగొనబడిన బొటనవేలు ముద్ర తర్వాత కూడా , మరికొన్ని వ్రాతలు స్పష్టంగా ఉన్నాయని మేము కనుగొన్నాము . ఇది స్పష్టంగా బొటనవేలు ముద్రను ఖాళీ కాగితంపై తీసుకొని ఉండాలి మరియు హడావిడిగా , అందలి విషయాలను తరువాత నింపారు అనే అభిప్రాయానికి విశ్వసనీయతను ఇస్తుంది.

32. పైన పేర్కొన్న విశ్లేషణ నుండి , మరణించిన వ్యక్తి P.W.20 కు ఇచ్చిన వాంగ్మూలంగా పిలవబడే వివరణను వాస్తవంగా మృతుడే ఇచ్చినట్లుగా పరిగణించుటకు మేము సుముఖముగా లేము . ఏ సందర్భంలోనైనా, దీనిని మరణ వాంగ్మూలంగా పరిగణించలేము , ముఖ్యంగా ఇతర ప్రాసిక్యూషన్ సాక్షులు ఉదహరించిన సాక్ష్యము దృష్ట్యా న్యాయశాస్త్రములో శిక్షణ పొందిన ఆలోచన ద్వారా సృష్టించబడినట్లు కనిపిస్తోందని, మాజీ అప్పీలుదారుల తరపు న్యాయవాది చేసిన నివేదనలలో మేము బలాన్ని కనుగొంటాము . పి-28 మరణించిన హుకుం సింగ్కు సంతకం ఎలా చేయాలో మాత్రమే తెలుసు, అతను తన బొటనవేలు ముద్ర వేశాడనే వాస్తవాన్ని వదిలేయండి , ఇది అతను తగిలిన గాయాల కారణంగా సాధ్యమై ఉండవచ్చు . మరణించిన వ్యక్తికి ఒక సాధారణ లక్ష్యం వస్తువు మరియు సాధారణ ఉద్దేశం మధ్య వ్యత్యాసం తెలియకపోవచ్చు కాబట్టి, వివరణను ఒకసారి చదవడం ద్వారా న్యాయశాస్త్రపరమైన ఆలోచన పనిచేస్తుందని స్పష్టంగా చూపిస్తుంది . ఈ వివరణ మనకు

తెలియని కారణాల వల్ల ఇతరులను కూడా ప్రత్యేకంగా మినహాయిస్తుంది .మినహాయించబడిన వ్యక్తులను అదే దర్యాప్తు అధికారి సాక్షులుగా చూపించారు.

మరణ వాంగ్మూలము:

33. అతను తన మొదటి రికార్డింగ్ తర్వాత కూడా మేజిస్ట్రేట్ లేదా వైద్యుడి సేవలను ఎందుకు ఉపయోగించుకోలేదు అనేదానికి P.W.20 ఎటువంటి వివరణ ఇవ్వలేదు . ఆ వివరణ మరోసారి నమోదు చేయబడిందనే వాస్తవాన్ని మేము ఇప్పటికే చర్చించాము , అయితే ఇది రికార్డులో భాగం గా లేదు. మరణించిన హుకుం సింగ్ చాలా తీవ్రంగా గాయపడి , ఆసుపత్రిలో చేరిన కొద్ది రోజుల్లోనే మరణించినట్లయితే, జ్యుడీషియల్ మేజిస్ట్రేట్ సమక్షంలో వాంగ్మూలాన్ని రికార్డ్ చేయడానికి మరియు డాక్టర్ చేత సక్రమంగా ధృవీకరించబడటానికి P.W.20ను ఏదీ ఆపలేదు. అప్పటికే వచ్చిన విషయం ఏమిటంటే, మరణించిన వ్యక్తి ఒక వాంగ్మూలం ఎవ్వడానికి సరిపడా స్పృహలో లేదు, అందుకే ఆ తరువాత బొటనవేలు ఒక వాంగ్మూలం సృష్టించబడింది . దర్యాప్తు అధికారి మరణ ప్రకటనలను నమోదు చేసే అంశంపై, **మున్ను రాజా మరియు ఇతరులు వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ మధ్యప్రదేశ్ (1976) 3 ఎస్ సి సి 104** కేసులో ఈ కోర్టు ఇచ్చిన తీర్పును పునరుద్ఘాటించాలని మేము కోరుకుంటున్నాము.

> "11. అయితే, మేము ముగించే ముందు హైకోర్టు ఆసుపత్రిలో మరణించిన వ్యక్తి ఇచ్చినట్లుగా చెప్పబడుతున్న మూడవ మరణ వాంగ్మూలం Ex.P.2 పై ఎటువంటి నమ్మకాన్ని ఉంచాల్సిన అవసరం లేదని పేర్కొనవచ్చు . ఆ వివరణ నమోదు చేసిన దర్యాప్తు అధికారి నిస్సందేహంగా ఒక వైద్యుడిని ఉంచడానికి ముందు జాగ్రత్త తీసుకున్నారని, అలాగే వాంగ్మూలం నమోదు చేయబడిన సమయంలో మరణించిన వారి స్నేహితులు , బంధువులు కూడా అక్కడ ఉన్నట్లు తెలుస్తోంది.అయితే, దర్యాప్తు అధికారి బహదూర్ సింగ్ ప్రమాదకరమైన స్థితిలో ఉన్నాడని భావించినట్లయితే , అతను మరణ వాంగ్మూలాన్ని నమోదు చేయడానికి మేజిస్ట్రేట్ సేవలను తప్పనిసరిగా కోరాలి. దర్యాప్తు అధికారులు సహజంగానే దర్యాప్తు విజయంపై ఆసక్తి కలిగి ఉంటారు మరియు దర్యాప్తు సమయంలో దర్యాప్తు అధికారి స్వయంగా మరణ వాంగ్మూలాన్ని నమోదు చేసే పద్ధతిని అస్సలు ప్రోత్సహించకూడదు. అందువల్ల మేము ఆసుపత్రిలో నమోదైన Ex. పి-2 వాంగ్మూలాన్ని మా పరిశీలన నుండి మినహాయించాము"

ఈ కోర్టు జార్ఖండ్ రాష్ట్రం వర్సెస్ శైలేంద్ర కుమార్ రాయ్ 2022 ఎస్. సి. సి ఆన్లైన్ SC 1494

"45. మరణ వాంగ్మూలాన్ని మేజిస్ట్రేట్ కు బదులుగా పోలీసు అధికారి నమోదు చేసినప్పుడు ఆమోదయోగ్యం కాదని ఎటువంటి నియమం లేదు. మరణ వాంగ్మూలాన్ని మేజిస్ట్రేట్ నమూనాగా నమోదు చేయవలసి ఉన్నప్పటికీ, పోలీసు సిబ్బంది నమోదు చేసిన మరణ వాంగ్మూలములు ఆ కారణంగానే ఆమోదయోగ్యం కాదని చెప్పలేము.పోలీసులు నమోదు చేసిన మరణ ప్రకటన స్వీకరణయోగ్యమైనదా అనే సమస్య ప్రతి కేసు యొక్క వాస్తవాలు మరియు పరిస్థితులను పరిగణనలోకి తీసుకున్న తర్వాత నిర్ణయించబడాలి."అని.

గుర్తింపు పరీక్షల కోసం ప్రదర్శన:

34. Ex P-28ని లేదని తెల్సినప్పటికే ప్రత్యక్ష సాక్షుల ద్వారా ప్రాసిక్యూషన్ ప్రవేశపెట్టిన సాక్ష్యము నమ్మదగినది కాదని చెప్పటానికి మేము సుముఖంగా ఉన్నాము. సాక్షులు నిందితుల పేర్లను చెప్పలేరు , దీని గురించి మేము ఏమీ చెప్పాలనుకోవడం లేదు . అయితే, కోర్టులో మొదటిసారిగా 2 నుండి 3 సంవత్సరాల తరువాత మాత్రమే వారు నిందితులను గుర్తించారు. గుర్తింపు పరీక్ష ప్రదర్శన యొక్క సాక్ష్య విలువ గురించి మాకు చాలా అవగాహన ఉంది . ఖచ్చితంగా, ఈ రకమైన సందర్భంలో, ఇది జరిగి ఉండాలి . (గుర్తింపు పరీక్ష ప్రదర్శన) అనేది గణనీయమైన సాక్ష్యము కానప్పటికీ , కొన్నిసార్లు, ప్రత్యక్ష సాక్షుల వాంగ్మూలాలకు మరింత విశ్వసనీయతను ఇవ్వడం ద్వారా ప్రాసిక్యూషన్ కేసుకు బలం చేకూరుస్తుంది , అటువంటిది ఇక్కడ పూర్తిగా లేదని మేము కనుగొన్నాము. **గిరీషన్ నాయర్ మరియు ఇతరులు వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ కేరళ, (2023) 1 ఎస్ సి సి 180** కేసులో ఈ కోర్టు, నిర్ణయము.

"28. ప్రాసిక్యూషన్ ప్రశ్నించిన ప్రత్యక్ష సాక్షులు అల్లర్లలో పాల్గొన్న , ప్రభుత్వ ఆస్తులను ధ్వంసం చేసిన నిందితుల పేర్లు లేదా గుర్తింపులను ఇవ్వలేదని మనం ప్రారంభంలో గమనించవచ్చు .అందువల్ల, ఐఓ (పిడబ్ల్యు 84) తప్పనిసరిగా టిఐపిని నిర్వహించాల్సి వచ్చింది . టిఐపి నిర్వహించే లక్ష్యం మూడు రెట్లు ఉంటుంది . మొదటిది, నేరానికి సంబంధించి వారు నిజంగా చూసిన నిందితుడే అని సాక్షులు తమను తాము సంతృప్తి పరచుకోవడానికి వీలు కల్పించడం . రెండవది, సదరు సంఘటనకు సంబంధించి సాక్షులు చూసిన నిజమైన వ్యక్తి అనుమానితుడే అని దర్యాప్తు పాధికారులును సంతృప్తి పరచడం . మూడవది, మొదటి అభిప్రాయం ఆధారంగా సాక్షుల జ్ఞాపకశక్తిని పరీక్షించడం మరియు వారిలో అందరినీ లేదా ఎవరినైనా నేరానికి ప్రత్యక్ష

సాక్షులుగా పేర్కొనవచ్చా అని నిర్ణయించడానికి ప్రాసిక్యూషన్కు వీలు కల్పించడం (ముల్లా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి. [ముల్లా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు. పి., (2010) 3 ఎస్. సి. సి. 508, పేరా 44,45 & 55:(2010) 2 SCC (Cri) 1150]).

29. టిఐపిలు పోలీసుల దర్యాప్తు దశకు చెందినవి .దర్యాప్తు సరైన దిశలో సాగుతోందని ఇది హామీ ఇస్తుంది .ఇది వివేకం యొక్క నియమం , ఇది నిందితుడు సాక్షికి లేదా ఫిర్యాదుదారునికి తెలియని సందర్భాల్లో అనుసరించాల్సిన అవసరం ఉంది (మాత్రు వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి. [మాత్రు వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి., (1971) 2 ఎస్. సి. సి 75, పేరా 17:1971 SCC (CRI) 391]; ముల్లా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి. [ముల్లా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి., (2010) 3 ఎస్. సి. సి. 508, పేరా 41 & 43:(2010) 2 ఎస్. సి. సి (సి. ఆర్. ఐ) 1150] మరియు సి . మునియప్పన్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ టి . ఎన్. [సి. మునియప్పన్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ టిఎన్, (2010) 9 ఎస్సిసి 567, పేరా 42:(2010) 3 SCC (Cri) 1402]). సాక్ష్యము చట్టము సెక్షన్ 9 ప్రకారం టిఐపి యొక్క సాక్ష్యము స్వీకరించదగినది. అయితే, ఇది గణనీయమైన సాక్ష్యము కాదు . బదులుగా, విచారణ సమయంలో న్యాయస్థానం ముందు సాక్షులు ఇచ్చిన సాక్ష్యము బలపర్చడానికి ఇది ఉపయోగించబడుతుంది . అందువల్ల, టిఐపిలు, నిర్వహించినప్పటికీ, నిందితుడి నేరారోపణను నమ్మదగిన సాక్ష్యముగా పరిగణించబడవు (స్టేట్ ఆఫ్ హెచ్ . పి. వి.లేఖ్ రాజ్ [స్టేట్ ఆఫ్ హెచ్ . పి. వి.లేఖ్ రాజ్ , (2000) 1 SCC 247, పేరా 3:2000 ఎస్. సి. సి (సి. ఆర్. ఐ) 147] మరియు సి . మునియప్పన్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ టి . ఎన్. [సి. మునియప్పన్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ టిఎన్ , (2010) 9 ఎస్సిసి 567, పేరా 42:(2010) 3 SCC (Cri) 1402]).

30. నిందితులను అరెస్టు చేసిన తర్వాత నివారించదగిన మరియు అసమంజసమైన ఆలస్యం లేకుండా టిఐపి నిర్వహించడం అనేది దర్యాప్తు సంస్థకు మరియు నిందితుడికి మరియు న్యాయ పరిపాలన కు చాలా ముఖ్యమైన విషయం . గుర్తింపు పరీక్ష కు ప్రదర్శన ముందు నిందితుడిని సాక్షులకు చూపించే అవకాశాన్ని తొలగించడానికి ఇది అవసరం అవుతుంది. ఇది నిందితుడి యొక్క చాలా సాధారణ అభ్యర్థన , అందువల్ల, అటువంటి ఆరోపణ చేయుటకు అవకాశం లేదని నిర్ధారించడానికి ప్రాసిక్యూషన్ జాగ్రత్తగా ఉండాలి .అయితే, పరిస్థితులు అదుపు తప్పితే , కొంత ఆలస్యం జరిగితే , అది ప్రాసిక్యూషన్కు

ప్రాణాంతకమని చెప్పలేము .కానీ ఆలస్యం ఎందుకు జరిగిందనే దానిపై కారణాలు ఇవ్వాలి (ముల్లా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు. పి. [ముల్లా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు. పి., (2010) 3 ఎస్. సి. సి 508, పేరా 45:(2010) 2 SCC (CRI) 1150] మరియు సురేష్ చంద్ర బహ్రీ వర్సెస్ బీహార్ రాష్ట్రం [సురేష్ చంద్ర బహ్రీ వర్సెస్ బీహార్ రాష్ట్రం , 1995 అనుబంధం (1) SCC 80:1995 SCC (Cri) 60])."అని.

భారత శిక్షాస్మృతి, 1860 లోని సెక్షన్ 149:

35. నిందితుల పక్షానికి చెందిన వ్యక్తుల పెద్ద సమూహం ఉండటం గురించి సాక్షులు స్పష్టంగా మాట్లాడతారు.వాస్తవానికి, వారు కూడా ఈ సంఘటనలో పాల్గొన్నట్లు సాక్ష్యము ఉన్నది. ఐపిసి సెక్షన్ 149 వర్తింపజేయడానికి సంబంధించిన కేసులో , నేరానికి పాల్పడిన వాస్తవ నిందితుడితో పాటు వ్యక్తులను ఇరికించే ధోరణి ఉండవచ్చు కాబట్టి కోర్టు వైపు నుండి కొంచెం ఎక్కువ పరిశీలన అవసరం.అటువంటి కేసులలో సాక్ష్యాలను పరిశీలించేటప్పుడు కోర్టులు చాలా జాగ్రత్తగా ఉండాలి.ప్రస్తుత కేసులో, **అరవింద్ కుమార్** (పైన పేర్కొన్న), కేసులో ఈ కోర్టు పేర్కొన్నట్లుగా, పరోక్ష బాధ్యత యొక్క ఒక అంశంతో స్పష్టంగా వ్యవహరించే ఐపిసి సెక్షన్ 149 కింద నిందితులను ఇరికించడం సురక్షితం కాదని మేము కనుగొన్నాము.

"సెక్షన్ 149 యొక్క పరిధి

50. కోడ్ యొక్క సెక్షన్ 149 ఒక ఉమ్మడి లక్ష్యంతో వ్యవహరిస్తుంది. ఈ నిబంధనను ఆకర్షించడానికి, ఉమ్మడి లక్ష్యం చట్టవిరుద్ధమైనదిగా మారడంతో సమావేశానికి సాక్ష్యము ఉండాలి .చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో ఒక సభ్యుడు చేసిన నేరాన్ని ఉమ్మడి లక్ష్యం ఉన్న ఇతరులకు ఇవ్వడం ద్వారా నిర్మాణాత్మక లేదా పరోక్ష బాధ్యత అనే భావనను ఈ నిబంధనలోకి తీసుకువస్తారు . ఇది ఒక ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని పంచుకోవడం, ఇది ఒకరు చేసిన నేరాన్ని ఇతర సభ్యులకు అంటిస్తుంది . అందువల్ల, కేవలం ఒక సభలో ఉండటం నేరం కాదు , సమావేశం చట్టవిరుద్ధమైనప్పుడు అది నేరం అవుతుంది.ఒక నేరానికి పాల్పడటం అనేది ఉమ్మడి లక్ష్యం , దీని ఫలితంగా ఆ నేరం చేయబడుతుంది.అందువల్ల, ఇది ఒకరిచే చేయబడినప్పటికినే నేరం చేయాలనే వారి లక్ష్యంలో సారూప్యత కారణంగా ఇతరులకు కూడా వర్తించేలా చేయడం ద్వారా ఒక ఊహాత్మక కల్పన సృష్టించబడుతుంది . అందువల్ల, అవసరమైన సంఖ్యలో సమావేశం యొక్క అసెంబ్లీ ఉనికి , ప్రతి ఒక్కరికీ ఉమ్మడి లక్ష్యం , లక్ష్యము చట్టవిరుద్ధం మరియు అటువంటి సభ్యుడు చేసిన నేరం వంటి అంశాలను నిరూపించడం ప్రాసిక్యూషన్ బాధ్యత. ఐపిసి సెక్షన్ 149 కింద అభియోగాలు మోపబడిన నిందితుల కేసును విచారించేటప్పుడు కోర్టులు మరింత సావధానంగా మరియు జాగ్రత్తగా ఉండాలి ,

ఎందుకంటే ఇది కాల్పనిక భావన. అందువల్ల, ఒక నేరారోపణ వ్యక్తి ఐపిసి సెక్షన్ 149 కింద ఇతరులు చేసిన నేరానికి శిక్షించబడతారని నిరూపించడానికి ప్రాసిక్యూషన్ వారు అధిక స్థాయి బాధ్యత వహించాల్సిన అవసరం ఉంది . రంజిత్ సింగ్ వర్సెస్ పంజాబ్ రాష్ట్రం, (2013) 16 ఎస్. సి. సి. 752 కేసులో పైన పేర్కొన్న అంశాన్ని అన్వయించే సూత్రాన్ని ఈ కోర్టు గమనించింది:

"35. బలాదిన్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు. పి. [AIR 1956 SC 181:1956 క్రి ఎల్ జె 345] ఈ కోర్టు ఐపిసి సెక్షన్ 149 తో వ్యవహరించిన తొలి కేసులలో ఒకటి . అతను చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో సభ్యుడని చూపించే ఏదైనా చేసాడని లేదా చేయలేదని చూపించకపోతే లేదా ఐపిసి సెక్షన్ 142 కింద కేసు పడితే తప్ప, కేవలం సమావేశంలో ఉండటం వల్ల ఒక వ్యక్తి చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో సభ్యుడిగా మారడు అని ఈ కోర్టు అభిప్రాయపడింది. ఫలితంగా, ఒక కుటుంబ సభ్యులందరూ మరియు గ్రామంలోని ఇతర నివాసితులు సంఘటన జరిగిన ప్రదేశంలో సమావేశమైతే, అటువంటి వ్యక్తులందరినీ చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశానికి సభ్యులుగా అకారణంగానే ఖండించలేము.అటువంటి అన్ని కేసులలో ప్రాసిక్యూషన్ ఒక నిర్దిష్ట నిందితుడు చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో సభ్యుడని నిరూపించడానికి ఏదైనా బహిరంగ చర్యను చేశాడని చూపించడానికి సాక్ష్యము చూపించాల్సి ఉంటుంది .దీనికి ప్రతి ఒక్కరి కేసును పరిశీలించాల్సిన అవసరం ఉంటుంది , తద్వారా కేవలం సమావేశానికి హాజరైన ప్రేక్షకులు మరియు దాని ఉద్దేశ్యం గురించి తెలియని వారిని చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశానికి సభ్యులుగా ముద్ర వేయకపోవచ్చు.

36. బలాదిన్ కేసులో చేసిన పరిశీలనలు [AIR 1956 SC 181:1956 క్రి ఎల్ . జె. 345] ను మసాల్టి వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి. లో పరిగణించారు. [AIR 1965 SC 202:(1965) 1 సి. ఆర్. ఐ. ఎల్. జె. 226] ఇక్కడ ఈ న్యాయస్థానం వివరించింది , కేవలం స్తబ్ధుగా ఉన్న ప్రేక్షకులు మరియు అసెంబ్లీ యొక్క ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని పంచుకోకుండా , ఉత్సుకతతో సమావేశంలో చేరిన వారి కేసులు వేరే స్థాయిలో ఉంటారు. లేకపోతే, ఆ వ్యక్తి ఏదైనా చట్ట వ్యతిరేక చర్యకు పాల్పడ్డాడని లేదా సమావేశము యొక్క ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని అనుసరించి ఏదైనా పొరపాటు చేసినందుకు దోషి అని నిరూపించాల్సిన అవసరం లేదు , అయితే, అతన్ని ఐపిసి సెక్షన్ 149 సహాయంతో అసెంబ్లీలోని ఏ ఇతర సభ్యుడు చేసిన నేరాల యొక్క పరిణామాలతో బద్దునిగా చేయవచ్చును. ఈ విషయంలో

ఈ క్రింది సంగ్రహ విషయము సముచితమైనది:(మసాల్తి కేసు [AIR 1965 SC 202:(1965) 1 Cri LJ 226], AIR 211, పేరా 17)

"17. అటువంటి సందర్భంలో నిర్ణయించవలసిన కీలకమైన ప్రశ్న ఏమిటంటే, సమావేశంలో ఐదుగురు లేదా అంతకంటే ఎక్కువ మంది వ్యక్తులు ఉన్నారా మరియు సెక్షన్ 141 ప్రకారం పేర్కొన్న వ్యక్తులు ఒకటి లేదా అంతకంటే ఎక్కువ సాధారణ ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని కలిగి ఉన్నారా అనేది.ఈ విషయమును నిర్ణయించేటప్పుడు , సభలో కొంతమంది వ్యక్తులు కేవలం స్తబ్ధుగా ఉన్న ప్రేక్షకులుగా ఉన్నారా మరియు సమావేశము యొక్క ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని అనుసరించాలనే ఉద్దేశ్యం లేకుండా పనికిరాని ఉత్సుకత తో ఆ సమావేశంలో చేరారా అని పరిశీలించడం సందర్భోచిత మైనది. మారుతుంది.ఆ సందర్భంలోనే బలాదిన్ [AIR 1956 SC 181 లో ఈ కోర్టు చేసిన పరిశీలనలు:1956 క్రి ఎల్ జె 345] ప్రాముఖ్యతను పొందినది లేకపోతే చట్టంలో ఒక వ్యక్తి చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో సభ్యుడిగా ఉండటానికి ముందు, అతను ఏదైనా చట్టవిరుద్ధమైన బహిరంగ కార్యానికి పాల్పడ్డాడని లేదా అసెంబ్లీ యొక్క ఉమ్మడి లక్ష్యాన్ని అనుసరించి ఏదైనా చట్టవిరుద్ధమైన నేరమునకు లోపము పాల్పడ్డాడని చూపించాలని చెప్పడం సరైనది కాదు.వాస్తవానికి, ఆ సమావేశం పై చర్య చేపట్టటానికి చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశానికి చెందిన ఏ సభ్యుడైనా ఒక నేరానికి పాల్పడితే, లేదా ఆ సభలోని సభ్యులు ఆ లక్ష్యాన్ని నెరవేర్చటంలో పాల్పడే అవకాశం ఉందని తెలిస్తే, ఆ నేరానికి పాల్పడిన సమయంలో, అదే సమావేశ సభ్యుడైన ప్రతి వ్యక్తి, ఆ నేరానికి దోషి అని, మరియు సెక్షన్ 149 ద్వారా సూచించబడిన శిక్ష ఒక కోణంలో ఒకడు మరియొకని బదులుగా చేయు చర్య మరియు ఎల్లప్పుడు చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలోని ప్రతి సభ్యుడుచే నేరం అనే ప్రాతిపదికన ఎల్లప్పుడూ ముందుకు సాగదు అనే సూత్రాన్ని ఇది స్పష్టం చేస్తుంది.

(ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడింది)

37. మల్కీ బజ్వా వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి. [(1973) 1 ఎస్. సి. సి. 714] లో ఈ న్యాయస్థానం , ఫ్యాక్షన్ కూడిన సమాజంలో దోషులతో పాటుగా అమాయకులను కూడా ఇరికించే ధోరణి ఎల్లప్పుడూ ఉన్నప్పటికీ, అమాయకులను దోషులుగా ఖండించే ప్రమాదానికి వ్యతిరేకంగా ఏకైక రక్షణ ఆమోదయోగ్యమైన సాక్ష్యము నొక్కిచెప్పడం ,

ఇది కొంతవరకు నిందితుడిని పట్టిస్తుంది మరియు న్యాయస్థానం యొక్క మనస్సాక్షిని సంతృప్తిపరుస్తుంది.

39. ఒక వర్గపోరు (ఫ్యాక్షన్)తో కూడిన గ్రామ సమాజంలో , దోషులతో పాటు అమాయకులను కూడా ఇరికించే ధోరణి ఉంది , ముఖ్యంగా పెద్ద సంఖ్యలో దాడి చేసినవారు ఒక నేరానికి పాల్పడటం అనేది అందరికీ తెలిసిన విషయం . అటువంటి కేసులలో సాక్ష్యము పక్షపాతం తో కుడి ఉంటుంది, అయితే న్యాయస్థానాలు తిరస్కరించడానికి సులభమైన మార్గాన్ని తీసుకోలేవు ఆ ఆధారముపై మాత్రమే అటువంటి సాక్ష్యము కలిగి ఉంటే , చేయవలసినది ఏమిటంటే , వాంగ్మూలాలను జాగ్రత్తగా సంప్రదించడం మరియు న్యాయమునకు భంగము నివారించడానికి సాక్ష్యము మరింత నిశితంగా పరిశీలించడం.

36. **బినయ్ కుమార్ సింగ్ వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ బీహార్, (1997) 1 ఎస్. సి. సి. 283** కేసులో ఈ కోర్టు పరిశీలించినది:

"31. నిర్దిష్ట కనీస సంఖ్యలో సాక్షులు ప్రత్యేకించి ఒక నిందితుడిని చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో సభ్యుడిగా గుర్తించకపోతే ఏ నేరారోపణ ఆధారంగా ఉండదను సాక్ష్యం లేదు. సాక్ష్యమును లెక్కించకూడదు, తూకం మాత్రమే వేయాలి, సాక్ష్యాల పరిమాణం కాదు, నాణ్యత ముఖ్యం అనేది ప్రత్యక్ష సత్యం . ఒక సాక్షి యొక్క సాక్ష్యం కూడా , పూర్తిగా నమ్మదగినది అయితే, చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశంలో సభ్యుడిగా నిందితుడిని గుర్తించడానికి సరిపోతుంది . ఏదేమైనా, చట్టవిరుద్ధమైన సమావేశం పరిమాణం లో చాలా భారీగా ఉన్నప్పుడు (ఈ సందర్భంలో వలె) మరియు చాలా మంది వ్యక్తులు ఈ సంఘటనను చూసినప్పుడు , అల్లర్లలో పాల్గొనే వ్యక్తిగా నిందితుడి గుర్తింపును ధృవీకరించడానికి కనీసం ఇద్దరు నమ్మదగిన సాక్షుల కొరకు పట్టుబట్టడం వివేకవంతమైన ప్రయత్నం అవుతుంది. మసాల్టి వర్సెస్ స్టేట్ ఆఫ్ యు . పి. లో [AIR 1965 SC 202:(1964) 8 ఎస్. సి. ఆర్ 133] ఈ న్యాయస్థానానికి చెందిన నలుగురు న్యాయమూర్తులతో కూడిన ధర్మాసనం అటువంటి సూత్రాన్ని స్వీకరించింది .దీనిని ఇక్కడ ఉదహరించటం ఉపయోగకరంగా ఉంటుంది:

" పెద్ద సంఖ్యలో నేరస్థులు మరియు పెద్ద సంఖ్యలో బాధితులు పాల్గొన్న నేరానికి సంబంధించిన సాక్ష్యాలను క్రిమినల్ కోర్టులు పరిష్కరించాల్సి వస్తే, సంఘటన గురించి స్థిరమైన వివరణ ఇచ్చే ఇద్దరు లేదా ముగ్గురు లేదా అంతకంటే ఎక్కువ మంది సాక్షులు మద్దతు ఇచ్చినట్లయితే మాత్రమే శిక్షను కొనసాగించగలమని పరీక్షను అనుసరించుట సాధారణము."

<u>ప్రత్యక్ష సాక్షి యొక్క సాక్ష్యం:</u>

37. P.W.12 యొక్క సాక్ష్యముపై చాలా ఆధారపడటం జరిగింది . గాయపడిన సాక్షిని గౌరవించాలను నివేదనలోని మంచిని గ్రహించుటంలో ఇబ్బంది లేదు. అయితే, P.W.12 ని P.W.20 అస్సలు పరీక్షించలేదు. అతని వాజ్మూలములో, P.W.12 పదేపదే ఈ విషయాన్ని స్పష్టం చేస్తుంది.సెక్షన్ 161 సిఆర్పిసి కింద P.W.12 వాంగ్మూలం నమోదు చేయబడితే , దానిపై కూడా గుర్తింపు లేదు . కొన్ని వైరుధ్యాలతో ఉన్నప్పటికీ , ఒక దశలో P.W.20 కూడా చెప్పిన వాస్తవాన్ని అంగీకరిస్తుంది. ఇది మళ్ళీ P.W.12,24 యొక్క సాక్ష్యముపై ఆధారపడటం సురక్షితం కాదని మనల్ని నిర్ధారణకు తెస్తుంది . అతను మరోసారి కోర్టు ముందు మొదటిసారిగా నిందితుడిని గుర్తిస్తాడు. దర్యాప్తు సమయంలో అతన్ని విచారించకపోవడానికి ఎటువంటి వివరణ లేదు . అందువల్ల, ముఖ్యంగా ఐపిసి సెక్షన్ 149 కింద ఆరోపణనలు దృష్ట్యా మరియు అప్పీలుదారులకు సంబంధించినంతవరకు, P.W.12 యొక్క సాక్ష్యముపై ఆధారపడలేమని మేము కనుగొన్నాము.

38. పైన పేర్కొన్న వైరుధ్యాలను కనుగొన్న తరువాత, ఈ అప్పీళ్లను అనుమతించటం తప్ప మాకు వేరే మార్గం లేదు .మేము పైన చర్చించినట్లుగా , విచారణ న్యాయస్థానం మరియు హైకోర్టు రెండూ అనేక అంశాలపై తమ ఆలోచనను వర్తింపజేయలేదని మేము కనుగొన్నాము .ఈ విషయాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుని, అప్పీలుదారులకు సందేహం యొక్క ప్రయోజనాన్ని అందించడం ద్వారా పైన పేర్కొన్న తీర్పులను పక్కన పెట్టడానికి మేము నిర్బంధించబడ్డాము.

39. అప్పీళ్లు అనుమతించబడతాయి మరియు అప్పీలుదారుని (ధోలా @ధోలారం) మరే ఇతర కేసులో అవసరం లేకపోతే వెంటనే విడుదల చేయాలని ఆదేశించబడినది.

40. పెండింగ్లో ఉన్న దరఖాస్తులు ఏవైనా ఉంటే, పరిష్కరించబడతాయి.

...న్యాయమూర్తి (బి. ఆర్. గవాయి)

...న్యాయమూర్తి (ఎం. ఎమ్. సుంద్రేష్)

న్యూఢిల్లీ,

తేదీ 12.01.2023